

**ДО ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ
ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ
СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ-НЕФІЛОЛОГІВ**

Кушнір І.М., канд. пед. наук (Харків)

У статті звертається увага на необхідність удосконалення процесу формування соціокультурної компетентності іноземних студентів-нефілологів українських ВНЗ на основному і завершальному етапі навчання російської мови у зв'язку із відмінностями російського та українського соціокультурного простору. Пропонується перелік комунікативних тем і відповідних мовленнєвих інтенцій, відібраних з урахуванням означеної специфіки навчання російської мови як іноземної.

Ключові слова: іноземні студенти-нефілологи, комунікативна тема, мовленнєва інтенція, соціокультурна компетентність.

Кушнір И.Н. К проблеме совершенствования процесса формирования социокультурной компетентности иностранных студентов-нефилологов. В статье обращается внимание на необходимость совершенствования процесса формирования социокультурной компетентности иностранных студентов-нефилологов украинских вузов на основном и завершающем этапе обучения русскому языку в связи с отличиями между русским и украинским социокультурным пространством. Предлагается перечень коммуникативных тем и соответствующих речевых интенций, отобранных с учётом указанной специфики обучения русскому языку как иностранному.

Ключевые слова: иностранные студенты-нефилологи, коммуникативная тема, речевая интенция, социокультурная компетентность.

Kushnir I. About the Problem of Improving the Process of Sociocultural Competence Formation of Foreign Students-Non-Philologists. The article deals with the necessity of improving the process of sociocultural competence formation of foreign students-non-philologists at the main and advanced stages of teaching the Russian language at Ukrainian institutions. The issue under analysis is based on the differences between Russian and Ukrainian socio-cultural space. The list of communicative topics and appropriate speech intentions, selected with regard for the above-mentioned specifics of teaching Russian as a foreign language, are proposed.

Key words: communicative topic, foreign students-non-philologists, socio-cultural competence, speech intention.

Пошук нових напрямів удосконалення мовної підготовки іноземних студентів нефілологічних спеціальностей обумовлений необхідністю підвищення якості їхньої професійної підготовки, яка безпосередньо залежить від багатьох чинників, зокрема й від уміння здійснювати міжкультурну комунікацію. Теоретичним підґрунтям мовної підготовки виступає сучасна методична концепція навчання іноземної мови, орієнтована, за висловлюванням Ю.І. Пассова, на «розвиток індивідуальності у діалозі культур» (*переклад наш – І. К.*) [7 : 33]. У новій методичній парадигмі одним із базових визнано культурологічний (або лінгвокультурологічний) підхід до викладання іноземних мов, який ґрунтується на дослідженнях, зосереджених на вивченні людини як носія мови та орієнтований на «... соціально-психологічну проблематику, максимальний інтерес до екстралінгвістичних умов і обставин спілкування, до особистості та знань про світ того, хто вивчає іноземну мову ...» (*переклад наш – І. К.*) [6 : 242]. У центрі уваги методистів і викладачів російської мови як іноземної, на думку вчених А.Л. Бердичевського, В.В. Воробйова, О.Д. Митрофанової, Ю.І. Пассова, Ю.Є. Прохорова, С.Г. Тер-Мінасової, Т.М. Чернявської та ін., постає білінгвальна, а тому і бікультурна мовна особистість, здатна до адекватної соціокультурної діяльності в умовах іншої мовної та культурної спільноти. Змістовно-структурна модель такої особистості втілює уявлення про результат навчання іноземної мови.

Аналіз робіт методистів-теоретиків та викладачів-практиків у межах лінгвокультурологічного підходу у сучасній лінгводидактиці виявив низку проблем, серед яких виокремлюються такі: чисельність теоретичних розробок різних методичних аспектів перевищує кількість досягнутих методичних рішень; неоднозначність термінологічного апарату ускладнює створення єдиної методологічної системи [6]. Існуюча методична лакуна потребує переведення напряму досліджень із теоретичної площини у практичну і зумовлює **актуальність** статті.

Необхідно підкреслити, що розвиток бікультурної особистості іноземного студента-нефілолога ВНЗ України відбувається під час навчання спілкування в соціокультурній сфері, що передбачає урахування національно-культурних особливостей російського й українського народів та потребує «включення до програми з російської мови українського лінгвокультурологічного аспекту, спрямованого на засвоєння іноземними студентами цінностей української культури та поглиблення діалогу культур» (*переклад наш – І.К.*) [8: 301].

Таким чином, **мета** даної статті полягає у визначенні напряму удосконалення процесу мовної підготовки іноземних студентів-нефілологів ВНЗ України під час навчання спілкування в соціокультурній сфері.

У сучасній методиці РКІ прийнято вважати, що одним із завдань навчання іноземних студентів нефілологічних спеціальностей є формування соціокультурної компетентності – інтегративної якості мовної особистості тих, хто вивчає іноземну мову, яка дозволяє використовувати знання про особливості соціокультурного контексту цієї мови для подолання перешкод у міжкультурному діалозі [4].

Так, авторами «Концепції мовної освіти іноземців» інтерпретується визначення соціокультурної компетентності відповідно до результату реалізації соціокультурного змістовного складника мовної підготовки іноземців в Україні і зазначається, що вона формується «під час знайомства іноземців з особливостями культури України та мовленнєвої поведінки носіїв мови у різних комунікативних ситуаціях, що передбачає розвиток умінь і навичок використовувати ці знання у процесі спілкування. Культура країни вважається невід'ємним компонентом змісту навчання, оскільки знання лише одиниць мови та способів їх функціонування у мовленні недостатньо для оволодіння мовою як засобом спілкування» [3].

Сучасні дослідники розглядають соціокультурну компетентність як одну із складових професійної компетентності майбутніх викладачів іноземної мови (І.А. Закір'янова, Т.М. Колодько, С.О. Шехавцова) або як компонент комунікативної компетентності (В.В. Сафонова, П.В. Сисоев, А.М. Шукін) тих, хто вивчає іноземну мову. Ми досліджували соціокультурну компетентність як характеристику міжкультурної мовної особистості іноземного студента-нефілолога [4].

Науковці дійшли висновку, що зміст соціокультурної компетентності може бути представлено у вигляді чотирьох складників: а) соціокультурні знання (відомості про країну досліджуваної мови, духовні цінності та культурні традиції, особливості національного менталітету); б) досвід спілкування (вибір прийняттого стилю спілкування, вірне трактування явищ іншомовної культури); в) особистісне ставлення до фактів іншомовної культури (у т.ч. здатність долати і вирішувати соціокультурні конфлікти під час спілкування); г) володіння способами використання мови (правильне вживання соціально маркованих мовних одиниць у мовленні в різних сферах міжкультурного спілкування, сприйнятливості до подібності та відмінності між рідними й іншомовними соціокультурними явищами) (*переклад наш – І. К.*) [1: 287]. Слід додати, що врахування особливостей соціального контексту навчання російської мови як іноземної вимагає також ознайомлення з особливостями субкультур тих соціальних груп, з якими контактує іноземний студент-нефілолог у навчальному процесі, а також з нормами ввічливості, реєстрами спілкування, відображеними у мові.

Перелічені змістові компоненти мають знайти реалізацію у навчальних матеріалах, призначених для формування соціокультурної компетентності іноземних студентів-нефілологів українських ВНЗ. Аналіз навчально-методичного забезпечення процесу навчання іноземних студентів російської мови в соціокультурній сфері спілкування показав, що не існує єдиної добірки методичних матеріалів для комплексного формування соціокультурної компетентності іноземних студентів-нефілологів, тому що існуючі «досягнення теоретичної та практичної методики створення підручників, на жаль, не можуть перейти межу, за якою студент здатен повноцінно існувати у мовному просторі сучасної України» (*переклад*

наш – І.К.) [10: 181]. Отже, процес формування соціокультурної компетентності іноземних студентів-нефілологів потребує удосконалення, спрямованого, у першу чергу, на відбір тем, які відображали б не лише загальнолюдські та російські соціальні й культурні особливості, але й українські також.

Вважаємо, що визначення тематики занять доцільно проводити на основі ситуативно-тематичного принципу, що передбачає таку організацію навчальних матеріалів, яка б відображала специфіку функціонування відбраного мовного матеріалу у життєвих ситуаціях і типових темах. Відповідно до цього принципу процес оволодіння мовою максимально наближається до реальних умов спілкування. Це означає, що для іноземних студентів нефілологічних спеціальностей основного та завершального етапу навчання, які є цільовою аудиторією нашого дослідження, необхідно відбирати теми, що є типовими і важливими в умовах українського соціокультурного простору.

Уважаємо, що частково можемо використовувати типові теми, перелік яких надається у Державному освітньому стандарті Російської Федерації [2], але такий перелік не може повністю задовольнити комунікативні потреби іноземних студентів ВНЗ України, тому що формування їхньої соціокультурної компетентності здійснюється у відмінному від російського соціокультурному просторі, у зв'язку із чим, як зазначалося вище, іноземні студенти мають потребу в отриманні знань про особливості не лише російської, але й української культури. Ці потреби частково задовольняє «Програма з російської мови» [9], створена на кафедрі мовної підготовки ЦМО ХНУ імені В.Н. Каразіна. Але перелік поданих у програмі тем для навчання спілкування в соціокультурній сфері є недостатнім, бо не відображає значної кількості комунікативних ситуацій, у яких може опинитись іноземний студент-нефілолог. Таким чином, з метою удосконалення процесу формування соціокультурної компетентності іноземних студентів-нефілологів українських ВНЗ необхідно доповнити та систематизувати тематику практичних занять.

Слід зазначити, що особливості національної культури прийнято розподіляти на три групи: загальнолюдські, країнознавчі та регіональні. Враховуючи комунікативні потреби цільової аудиторії нашого

дослідження, необхідно додати четверту групу: відомості про правила спілкування актуальних соціальних груп (у нашому випадку – викладачі/студенти).

Отже, на основі співставлення комунікативно-когнітивних потреб досліджуваного контингенту, Державного освітнього стандарту Росії та «Програми з російської мови для іноземних студентів-нефілологів» нами було виокремлено теми та інтенції спілкування, актуальні для формування соціокультурної компетентності іноземних студентів-нефілологів українських ВНЗ, подані у таблиці 1.

Таблиця 1

**Інтенції спілкування
іноземних студентів-нефілологів
в особистісно-значущих комунікативних ситуаціях**

Коммуникативная тема	Интенции
1. На факультете. В деканате.	1. Приветствие, прощание, обращение, знакомство; просьба, совет, инструкция, побуждение; благодарность.
2. «Университеты Украины».	2. Запрос информации; расспрос о событиях, фактах.
3. Высшее образование Украины.	3. Уточнение правильности понимания информации.
4. Свободное время.	4. Приглашение (разговор по телефону); поздравления и пожелания; сочувствие, соболезнование.
5. Мегополис.	5. Аргументация собственной точки зрения.
6. Города Украины.	6. Выражение уверенности / неуверенности.
7. Биография учёного.	7. Выражение последовательности изложения информации, фактов, протекания событий.
8. Человек и общество.	8. Выяснение точки зрения собеседника.
9. Мужчина и женщина. Отцы и дети (особенности коммуникативного поведения).	9. Выражение и выяснение морально-этической оценки (одобрение, осуждение).

10. Украинский календарь.	10. Выражение и выяснение эмоциональной оценки (предпочтение, удивление, любопытство, равнодушие, восхищение, расположение/нерасположение).
11. Национальные праздники страны студента.	11. Выражение и выяснение рациональной оценки информации (сравнивать, оценивать возможность/невозможность).
12. Традиции и обычаи украинского народа.	12. Запрос дополнительной информации, введение дополнительной информации, реакция на уточнение.
13. Традиции и обычаи страны студента.	13. Выражение сравнения фактов.
14. Человек и наука (морально-этические проблемы).	14. Выражение желания сообщить информацию.
15. Украинская наука. Выдающиеся учёные Украины.	15. Выражение желания дополнить высказывание.
16. Человек и природа.	16. Выражение и выяснение рациональной оценки информации (оценивать целесообразность, эффективность).
17. Глобальные проблемы человечества.	17. Выражение и выяснение социально-этической оценки информации (оправдание, защита, обвинение).

Як уже зазначалося, у процесі формування соціокультурної компетентності іноземні студенти мають пізнати не лише особливості культури народу, мова якого вивчається, але й особливості національної комунікативної поведінки та особливості спілкування малих соціальних груп.

У дослідженнях, проведених на засадах культурологічного підходу, виокремлено елементи комунікативної поведінки росіян (Ю.Є. Прохоров, І.О. Стернін, Н.І. Формановська) та українців (Ю.О. Дем'янова, Ю.В. Єловська): загальнокультурні, групові, ситуативні та індивідуальні норми. Оволодіння нормами національної комунікативної поведінки починається із засвоєння правил мовленнєвої

поведінки (мовленнєвого етикету), що визначаються взаємовідносинами комунікантів як на рівні національного колективу носіїв мови, так і малих соціальних груп (*переклад наш – І.К.*) [5]. Особливості загальнонаціональної та соціально-групової комунікативної поведінки засвоюються іноземними студентами на практичних заняттях із російської мови у процесі навчання мовленнєвого спілкування на основі моделювання відібраних мовленнєвих ситуацій та комунікативних зразків, відбір яких доцільно здійснювати відповідно до мовленнєвих інтенцій, актуальних для нашої цільової аудиторії в межах перелічених вище тем (див. табл. 1).

Таким чином, запропонований нами перелік інтенцій спілкування у комунікативно значущих ситуаціях, який було відібрано з урахуванням особливостей не лише російського, але й українського соціокультурного контексту, – це перший крок на шляху вдосконалення процесу формування соціокультурної компетентності іноземних студентів нефілологічних спеціальностей ВНЗ України.

Описаний у статті напрям вимагає подальшого дослідження рівнів засвоєння іншомовної культури та комунікативних потреб іноземних студентів-нефілологів. **Метою наших наукових розвідок** на цьому шляху буде дослідження критеріїв відбору мовних та мовленнєвих засобів різних рівнів для реалізації інтенцій спілкування у соціокультурній сфері навчання російської мови іноземних студентів-нефілологів з урахуванням особливостей українського соціокультурного простору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азимов Э.Л. Словарь методических терминов / Э.Л. Азимов, А.Н. Щукин. – СПб. : Златоуст, 1999. – 334 с.
2. Государственный образовательный стандарт по русскому языку как иностранному. Второй уровень. Общее владение / [Т.А. Иванова, Т.И. Попова, К.А. Рогова, Е.Е. Юрков]. – М.–СПб. : Златоуст, 1999. – 40 с.
3. Концепція мовної освіти іноземців у вищих навчальних закладах України [Електронний ресурс] / Ушакова Н.І., Дубічинський В.В., Тростинська О.М. – Режим доступу : <http://www-center.univer.kharkov.ua/lang/ru/concept.php> – У надзаг.: Центр міжнародної освіти ХНУ імені В.Н. Каразіна.

4. Кушнір І.М. Формування соціокультурної компетентності іноземних студентів у процесі навчання російської мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (російська мова)» / І.М. Кушнір. – Херсон : Херсон. держ. ун-т, 2012. – 23 с.
5. Методика межкультурного образования средствами русского языка как иностранного / [А.Л. Бердичевский, И.А. Гиниятуллин, И.П. Лысакова, Е.И. Пассов] ; под. ред. проф. А.Л. Бердичевского. – М. : Рус. яз. Курсы, 2011. – 184 с.
6. Митрофанова О.Д. Методическая проблематика культуроведения / О.Д. Митрофанова. // Русский язык и литература во времени и пространстве : сб. науч. статей и докладов. К 45-летию Гос. ИРЯ им. А.С. Пушкина / Сост. В.В. Молчановский. – М., 2011. – С. 240–251.
7. Пассов Е.И. Основы коммуникативной теории и технологии иноязычного образования : метод. пособие для преп. рус. яз. как иностр. / Е.И. Пассов, Н.Е. Кузовлева. – М. : Рус. яз. Курсы, 2010. – 568 с.
8. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация : учеб. пособие / С.Г. Тер-Минасова. – М. : Слово/Slovo, 2000. – 260 с.
9. Тростинская О.Н. Программа по русскому языку для иностранных студентов-нефилологов : учеб.-метод. комплекс / Тростинская О.Н., Алексеенко Т.Н., Копылова Е.В. – Харьков : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2009. – 88 с.
10. Тростинская О.Н. Обучение русскому языку иностранных студентов-нефилологов / Тростинская О.Н., Копылова Е.В., Алексеенко Т.Н. // Преподавание русского языка иностранным студентам : теория и практика, традиции и инновации : монография / [под ред. Н.И. Ушаковой]. – Х. : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2014 – С. 297–341.
11. Ушакова Н.И. Социокультурная составляющая обучения русскому языку иностранных студентов украинских вызов / Н.И. Ушакова, И.Н. Кушнір. // Преподавание русского языка иностранным студентам : теория и практика, традиции и инновации : монография [под ред. Н. И. Ушаковой]. – Х. : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2014. – С. 167–187.